

تبیین عوامل مؤثر در اثربخشی آموزش دروس عمومی در برنامه‌های آموزشی علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران

معصومه جرجانی^{۱*}، میترا امینی^۲، نوشین کهن^۳، سید صمد سجادی^۴، نیکزاد عیسی زاده^۵، امین حبیبی^۶، مریم سوهانکی^۷،
پوریا کنعانی^۸، رضا مرتضوی^۹

۱. استاد گروه فارماکولوژی دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی و عضو وابسته گروه آموزش فرهنگستان علوم پزشکی ایران.
۲. استاد گروه آموزش پزشکی دانشکده پزشکی دانشگاه علوم پزشکی شیراز و عضو وابسته گروه آموزش فرهنگستان علوم پزشکی ایران.
۳. دانشیار آموزش پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی هوشمند.
۴. استاد گروه آموزش زبان انگلیسی، دانشکده پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی.
۵. دانشیار مرکز تحقیقات علوم قرآن، حدیث و طب، دانشگاه علوم پزشکی تهران و عضو وابسته گروه آموزش فرهنگستان علوم پزشکی ایران.
۶. استادیار آموزش پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی هوشمند.
۷. کارشناس ارشد آموزش پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی.
۸. دانشجوی پزشکی و دانشجوی کارشناسی ارشد آموزش پزشکی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی.
۹. پزشک و معاون سابق دبیرخانه شورای عالی برنامه ریزی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی.

چکیده

دروس عمومی در توانمندسازی و رشد شخصیت حرفه‌ای و اجتماعی دانش‌آموختگان مؤثر بوده و ارزیابی مستمر اثربخشی و وضعیت ارائه و به روز رسانی این دروس ضرورت دارد. هدف این مطالعه تبیین عوامل مؤثر در اثربخشی آموزش دروس عمومی در برنامه‌های آموزشی علوم پزشکی ایران می‌باشد. مطالعه شامل دو بخش کیفی و کمی است. پس از انجام مصاحبه نیمه ساختاریافته با صاحب‌نظران، مدرسین دروس عمومی و فراگیران رشته‌های علوم پزشکی و تحلیل تماتیک اولیه به روش براون و کلارک، تعداد ۵۲۸ کد از متون مصاحبه استخراج که در قالب ۴ مضمون، ۱۱ طبقه و ۳۳ زیرطبقه قرار گرفت. مضامین اصلی مورد توجه شرکت‌کنندگان شامل بروز رسانی برنامه‌های آموزشی، تمرکز بر یادگیری موثر و هدفمند، مشارکت و نیازسنجی از ذینفعان و همگام‌سازی دروس عمومی با مهارت‌های کاربردی بود. در مطالعه دلفی، بر مبنای نتایج مرحله کیفی، الگوی آموزش اثربخش دروس عمومی پیشنهاد و با پرسشنامه از خبرگان موضوعی نظرسنجی شد که اعتبار الگوی دو راند دلفی تایید گردید. مولفه‌هایی چون حذف دروس غیر ضروری یا با محتوای تکراری، طراحی محتوا بر اساس نیازسنجی، مشارکت متخصصین در بازنگری، کاربرد روش‌های آموزشی مبتنی بر مهارت‌آموزی، افزایش دروس مهارت محور و کاربردی، انعطاف‌پذیری در ارزشیابی و استفاده از فناوری‌های نوین آموزشی دارای بالاترین میانگین و شاخص اجماع بودند. نتایج مطالعه بیانگر ضرورت ایجاد تحول در نظام آموزش سنتی، بازاندیشی، بازنگری در عناوین و محتوا، مهارت‌محوری مبتنی بر نیازهای جدید، ارتقا مدل‌های ارزشیابی و بکارگیری ابزار و فناوری‌های نوین آموزشی در دروس عمومی می‌باشد.

واژگان کلیدی: دروس عمومی، برنامه درسی، علوم پزشکی، مهارت و توانمندی، آینده‌نگری.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۱۸

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۰/۱۹

* نویسنده‌ی طرف مکاتبه:

معصومه جرجانی

آدرس: تهران- ولنجک، بلوار دانشجو- خیابان
کودکیار- دانشکده پزشکی- دانشگاه علوم
پزشکی شهید بهشتی- گروه فارماکولوژی

کد پستی: ۱۱۷۹-۱۹۶۱۵

تلفن: ۲۲۴۳۹۶۶۹-۲۱

Email: msjorjani@sbm.u.ac.ir

مقدمه

ارتقا مستمر آموزش پزشکی و تلاش برای افزایش دانش، توانمندی و مهارت فراگیران متناسب با نیازهای آینده، و وظایف و مسئولیت‌های خود در جایگاه‌های شغلی جدید، نیازمند تغییرات سخت افزاری و نرم افزاری است. رشد شتابان فناوری‌های نوین در دهه اخیر، موجب بروز تحولات و رخدادهای عظیم علمی در بسیاری از علوم و از جمله علوم پزشکی گردیده است. همراهی با این تحولات جهانی و آماده-سازی فراگیران برای رویارویی و ارائه خدمات متناسب در حوزه سلامت، یک ضرورت بوده و لذا لازم است با بازنگری برنامه‌های آموزشی، تغییرات لازم در جهت انطباق برنامه‌ها با پیشرفت‌های علم و فناوری و بهبود فرایندهای آموزش صورت پذیرد (۱). هر چند آموزش به شیوه سنتی هنوز هم در بسیاری از دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور پررنگ است، اما با هدف ارتقا آموزش، در دو دهه اخیر فعالیتها و مطالعاتی در زمینه شناسایی نیازهای جدید آموزش پزشکی کشور، باز طراحی و بازبینی برنامه‌های آموزشی مبتنی بر نیاز در دانشگاه‌های علوم پزشکی انجام شده است (۲،۳). در ساختار محتوایی برنامه‌های آموزشی کنونی (در مقاطع غیر تحصیلات تکمیلی) اعم از علم محور یا بالین محور، علاوه بر دروس تخصصی، تعدادی دروس عمومی نیز گنجانده شده است که فراگیران جهت کسب توانمندی‌های عمومی و عمدتاً در سال‌های اول و دوم دوره تحصیلی ملزم به گذراندن آن می‌باشند (۴). به طور مشابه، در بسیاری از کشورهای دنیا، دانشجویان پیش از ادامه تحصیل در حوزه تخصصی و حرفه‌ای، الزام به گذراندن دروس و

آموزش‌های عمومی دارند، این آموزش‌ها در عمق بخشی و توسعه دانش دانشجویان و حصول توانمندی آنان در زمینه تعالی فردی، تفکر انتقادی، استدلال اخلاقی، علوم و ارتباطات اجتماعی، مسائل اقتصادی، بهداشتی، شناخت جامعه، فناوری‌های مفید عمومی، یادگیری از جامعه جهانی، ریاضیات و علوم انسانی برای زیستن در دنیای رقابتی امروز و زندگی عادی یا حرفه‌ای کمک می‌کند (۵). در مطالعه فتر و همکاران مشخص شد که دانشجویان لازم است مهارت‌های اجتماعی، خودکارآمدی و هوش اجتماعی خود را با مطالعه مطالب عمومی ارتقا بخشند (۶).

در جمهوری اسلامی ایران، مطابق آیین نامه دوره‌های کاردانی، کارشناسی ناپیوسته و کارشناسی پیوسته مصوب جلسه ۲۶ شورای عالی برنامه ریزی علوم پزشکی مورخ ۱۳۸۳/۳/۲۳ دروس عمومی دوره‌های تحصیلی یاد شده دروسی است که به منظور توسعه بخشیدن به اطلاعات عمومی دانشجویان، و رشد و بینش فرهنگی آنان بر اساس فرهنگ و معارف و عقاید اسلامی و نیز آشنایی با روشهای علمی عرضه میشود. این دروس برای کلیه دانشجویان تمامی رشته‌های علوم پزشکی در مقاطع تحصیلی کاردانی، کارشناسی پیوسته و ناپیوسته و دوره‌های دکتری عمومی الزامی بوده و شامل ادبیات فارسی، زبان انگلیسی عمومی، تربیت بدنی، و دروس گروه معارف می‌باشد (۷). درس اختیاری دفاع مقدس نیز از مهرماه سال ۱۳۹۸ به این مجموعه اضافه گردید (۸).

هدف اصلی برنامه آموزشی، تربیت نیروی انسانی ماهر و متخصص موردنیاز جامعه برای انجام یک سری وظایف معین می‌باشد و لذا اجزا برنامه آموزشی و دروس مختلف باید به

برنامه‌ریزی آموزش عالی سلامت، افراد صاحب‌نظر از نهادهای سیاست‌گذار و برنامه‌ریز در حوزه آموزش از دانشگاه‌های مناطق آمایشی ده‌گانه کشور بودند که تمایل به شرکت در مطالعه و بیان دیدگاه و نظرات خود داشته و در عین حال دارای اطلاعات غنی نسبت به مفهوم پژوهش بودند. این افراد به روش نمونه‌گیری مبتنی بر هدف به گونه‌ای که تنوع حداکثری وجود داشته باشد انتخاب و به مصاحبه دعوت شدند. با توجه به ماهیت مطالعات کیفی، نمونه‌گیری تا زمان اشباع اطلاعات و عدم استخراج مضمون جدید ادامه یافت. مصاحبه‌ها به دو صورت حضوری و از راه دور با بهره‌گیری از شبکه‌های ارتباطی و به زبان فارسی انجام شد. در مجموع تعداد مشارکت‌کنندگان پژوهش ۵۸ نفر شامل ۲۲ دانشجو و ۳۶ استاد یا صاحب‌نظر در حوزه برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری آموزش پزشکی بوده و مدت زمان مصاحبه‌ها از ۳۰ دقیقه تا ۱۲۰ دقیقه بود.

پس از ارائه توضیحات لازم در مورد اهداف پژوهش و اخذ رضایت آگاهانه، به مشارکت‌کنندگان اطمینان داده شد که اطلاعات آن‌ها محرمانه خواهد بود. مصاحبه‌ها با اساتید و صاحب‌نظران با طرح سوالات کلی مانند " نظر شما راجع به جایگاه و وضعیت آموزش دروس عمومی در برنامه درسی رشته‌های علوم پزشکی چیست"، "راهکارهای موثر برای افزایش اثربخشی دروس عمومی کدامند؟"، "مهارت‌های عمومی مورد نیاز فراگیران در تطبیق با تحولات علوم پزشکی آینده کدامند؟" و در بخش فراگیران با سؤال "تجربه شما از گذراندن دروس عمومی چیست؟" شروع و بر اساس پاسخ مشارکت‌کنندگان و با کمک سوالات اکتشافی ادامه یافت. مصاحبه‌ها به صورت دیجیتالی ضبط و به روش کلمه به کلمه پیاده‌سازی شد. به هر فایل یک نام و شماره داده شد و در

گونه‌ای طراحی شود که فراگیر بتواند علاوه بر رشد علمی در حوزه تخصصی، به رشد عقلانی، اخلاقی و شخصیتی، شایستگی‌های فردی و اجتماعی و نیز مهارت‌های لازم برای یادگیری مداوم نیز دست یابد. (۹)

بدیهی است محتواهای آموزشی موجود در ساختار برنامه آموزشی، در حصول این اهداف و صلاحیت‌های مورد انتظار اهمیت داشته و بایستی مورد توجه برنامه‌ریزان حوزه آموزش قرار گیرد. علیرغم بازبینی‌های مقطعی انجام شده در دروس عمومی، گزارشاتی مبنی بر عدم همخوانی توانایی‌ها و قابلیت‌های کسب شده دانش‌آموختگان با توانمندی مورد انتظار از آنان وجود دارد (۱۰). این مطالعه به بررسی وضعیت این دروس در برنامه‌های آموزشی علوم پزشکی، شناسایی نقاط قوت و ضعف و تبیین عوامل موثر در اثربخشی آموزش دروس عمومی در برنامه‌های آموزشی علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد.

روش کار

این مطالعه به روش ترکیبی با دو مرحله کیفی و کمی انجام شده است. در مطالعه کیفی، به روش تحلیل تماتیک قیاسی عوامل موثر در اثربخشی آموزش دروس عمومی در برنامه‌های آموزشی علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران تبیین شد. در بخش کیفی، به منظور جمع‌آوری داده‌ها، از مصاحبه‌های عمیق نیمه ساختارمند با استفاده از سوالات باز غیر هدایت شده استفاده شد. مشارکت‌کنندگان در بخش کیفی، دانشجویان سال آخر یا دانش‌آموخته‌های مقاطع مختلف تحصیلی از کاردانی تا دکترای حرفه‌ای رشته‌های علوم پزشکی، اساتید مدرس دروس عمومی مختلف ادبیات، تربیت بدنی، زبان عمومی و دروس گروه معارف، مسئولان اجرایی حوزه آموزش علوم پزشکی، مسئولان

نمایند. به دلیل استفاده از طیف لیکرت ۵ درجه‌ای در پرسشنامه و همچنین با توجه به این که در توزیع فراوانی گویه‌ها، میزان ۷۰ درصد پاسخ‌ها به عنوان امتیاز ملاک جهت تعیین شده بود؛ عدد میانگین ۴ به عنوان امتیاز ملاک جهت تایید عامل تاثیرگذار در نظر گرفته شد و در مرحله اول دلفی، عواملی که امتیاز کمتر از ۴ را کسب کردند، حذف شد. در راند دوم، پرسشنامه با موارد حذف شده ارسال شد. در واقع، در مرحله اول دلفی، پس از گردآوری پرسشنامه، اطلاعات مربوط به آن‌ها تحلیل و توزیع فراوانی، میانگین در ارتباط با عوامل تاثیرگذار محاسبه شد. پس از تحلیل اولیه پاسخ‌ها و اعمال نظرات خبرگان، پرسشنامه برای اجرای مرحله دوم دلفی طراحی و همراه با گزارش تحلیلی مرحله اول برای آن‌ها ارسال گردید.

یافته‌ها

دروس عمومی موجود در برنامه های آموزشی علوم پزشکی ایران در مقاطع مختلف تحصیلی از کاردانی تا دکترای حرفه ای در جدول ۱ آمده است.

پوشه‌ای ذخیره شد که شامل تمام مصاحبه‌ها با مشارکت‌کنندگان بود. همزمان با جمع‌آوری داده‌ها، تحلیل داده‌ها هم انجام گردید. برای تحلیل داده‌ها از روش تحلیل تماتیک قیاسی شش مرحله‌ای براون و کلارک استفاده شد که شامل (۱) آشنایی با داده‌ها (۲) تولید کدهای اولیه (۳) جستجوی مضامین (۴) بررسی مضامین (۵) تعریف و نامگذاری مضامین و (۶) تهیه گزارش از تحلیل و تفسیر داده‌ها می‌باشد (۱۱).

در بخش دوم مطالعه برای انجام راندهای مطالعه دلفی، راهبردهای استخراج شده از تحلیل داده‌های بخش کیفی، در قالب پرسشنامه‌ای آنلاین بصورت لیکرت ۵ گزینه‌ای شامل "کاملاً با اهمیت با امتیاز ۵"، "با اهمیت با امتیاز ۴"، "متوسط با امتیاز ۳"، "کم اهمیت با امتیاز ۲" و "کاملاً بی اهمیت با امتیاز ۱" طراحی گردید. در راند اول، این پرسشنامه آنلاین برای تعداد ۵۰ نفر از مدرسین دروس عمومی و صاحب‌نظران حوزه آموزش شامل شرکت‌کنندگان بخش اول مطالعه ارسال شد و از آنان خواسته شد تا دیگر راهبردهای پیشنهادی خود را علاوه بر موارد مندرج در پرسشنامه به پژوهش‌گران منعکس

جدول شماره ۱- عناوین و حجم واحدهای دروس عمومی در برنامه های آموزشی مقاطع مختلف تحصیلی رشته های علوم پزشکی

نسبت واحدهای دروس عمومی به کل واحدها (درصد)	تعداد واحد دروس عمومی به تفکیک					جمع واحدهای دروس عمومی	کل واحدهای دوره آموزشی	مقطع تحصیلی
	دفاع مقدس ^۲	دروس معارف ^۱	زبان انگلیسی	تربیت بدنی	ادبیات فارسی			
۲۲	۲	۸	۳	۱	۳	۱۵	۶۸	کاردانی
۱۸		۸ ^۳	-	۱	-	۹	۶۵	کارشناسی ناپیوسته
۱۸/۵	۲		۳	۱+۱	۳	۲۴	۱۳۰	کارشناسی پیوسته
۱۱-۱۲	۲	۱۶	۳	۱+۱	۳	۲۴	۲۱۶-۲۹۳ ^۴	دکترای حرفه ای

^۱ این دروس شامل دو درس از دروس مبانی نظری اسلام (۴ واحد)، یک درس از دروس اخلاق اسلامی (۲ واحد)، یک درس از دروس انقلاب اسلامی (۲ واحد)، یک درس از دروس تاریخ تمدن اسلامی (۲ واحد)، یک درس از دروس آشنایی با منابع اسلامی (۲ واحد)، دانش خانواده و جمعیت (۲ واحد)، تاریخ فرهنگ و تمدن اسلام و ایران (۲ واحد) این درس مصوبه جلسه ۲۱۸ شورای عالی برنامه ریزی علوم پزشکی مورخ ۱۳۹۸/۵/۱۳ می‌باشد و از سال ۱۳۹۸ بصورت واحد اختیاری ارائه میگردد.
^۲ این واحدها متفاوت از دروس معارف گذرانده شده در مقطع کاردانی می‌باشد.
^۳ در رشته داروسازی به میزان ۲۱۶ واحد، دندانپزشکی ۲۱۷ واحد و در رشته پزشکی ۲۹۳ واحد می‌باشد.

درس راتا زمان مطالعه حاضر گذرانده باشند، بسیار اندک بوده و به همین دلیل از مطالعه کنار گذاشته شد. اطلاعات دموگرافیک شرکت کنندگان به تفکیک فراگیران و اساتید دروس یا صاحب نظران در جداول ۲ و ۳ آمده است.

از آنجایی که درس دفاع مقدس در مردادماه سال ۱۳۹۸ در شورای عالی برنامه ریزی علوم پزشکی و به عنوان واحد اختیاری- ترجیحی تصویب و در مهر ماه همان سال به دانشگاهها ابلاغ گردیده است، لذا تعداد دانشجویانی که این

جدول شماره ۲ - اطلاعات دموگرافیک و توزیع فراوانی و درصد دانشجویان شرکت کننده در مطالعه

کل شرکت کنندگان (تعداد)	جنسیت		مقطع تحصیلی		سن ۳ (سال)	دانشگاه علوم پزشکی محل تحصیل
	مرد	زن	دکتری حرفه ای*	کارشناسی**		
۲۲	۱۳ (۵۹٪)***	۹ (۴۱٪)	۱۲ (۵۴٪)***	۱۰ (۴۶٪)	۳۲±۲/۵۳***	تهران-ش بهشتی-ایران- اصفهان-زنجان-کرمانشاه- گیلان-همدان- زنجان - لرستان و آزاد اسلامی تهران

* شامل رشته های پزشکی ۲۲٪، داروسازی ۱۸٪ و دندانپزشکی ۱۴٪
 ** شامل رشته های گروه بهداشت ۱۷٪، پرستاری ۹٪، تغذیه ۱۰٪، توانبخشی ۵٪ و علوم آزمایشگاهی ۵٪
 *** داده ها بیانگر تعداد و اعداد داخل پرانتز درصد را نسبت به کل نشان میدهند.
 **** میانگین ± انحراف معیار

جدول شماره ۳ - اطلاعات دموگرافیک اساتید شرکت کننده در مطالعه

تعداد شرکت کنندگان	جنسیت		حوزه تخصصی					سن (سال)	سابقه خدمت (سال)
	مرد	زن	ادبیات فارسی	تربیت بدنی	زبان انگلیسی	معارف اسلامی	آموزش پزشکی		
۳۶	۲۴ (۶۶٪)***	۱۲ (۳۳٪)***	۶ (۱۶٪)***	۷ (۱۹٪)***	۵ (۱۳٪)***	۴ (۱۱٪)***	۱۴ (۳۸٪)***	۹۸±۸/۵۱***	۵±۸/۲۲***

* داده ها بیانگر تعداد و اعداد داخل پرانتز درصد را نسبت به کل نشان میدهند.
 ** میانگین ± انحراف معیار

مطابق جداول ۴ و ۵ در راستای تبیین عوامل موثر در اثربخشی آموزش دروس عمومی در برنامه‌های آموزشی علوم پزشکی کشور مشخص شدند.

نتایج مطالعه کیفی

در مرحله کیفی از متون مصاحبه تعداد ۵۲۸ کد اولیه استخراج و در نهایت ۴ مضمون، ۱۱ طبقه و ۳۳ زیرطبقه

جدول شماره ۴- تحلیل کیفی داده‌های حاصل از مصاحبه با دانشجویان

مضمون	طبقات	زیرطبقات
به روزرسانی آموزشی	بازنگری در برنامه‌های آموزشی	بازنگری محتوا و سرفصل دروس - تطبیق محتوا با نیازهای روز - حذف موارد تکراری و کم‌اهمیت
	بازاندیشی روش‌های آموزشی	به کارگیری روش‌های نوین و فعال تدریس - جایگزینی روش‌های سخنرانی با روش‌های مشارکتی - استفاده از فناوری‌های نوین آموزشی - تنوع بخشی به فعالیت‌های یادگیری دانشجویان
	توسعه زیرساخت‌ها و امکانات آموزشی	بهبود امکانات فیزیکی کلاس‌ها تجهیز کلاس‌ها به وسایل کمک‌آموزشی تقویت زیرساخت‌های الکترونیکی
تمرکز بر یادگیری مؤثر و هدفمند	توجه به تنوع و تفاوت‌های فردی	- در نظر گرفتن سطح زبان و دانش قبلی - توجه به علایق و سلاقی متفاوت - انعطاف‌پذیری در ارزشیابی‌ها
	تقویت مشارکت و تعامل در فرایند یاددهی-یادگیری	- بهبود تعامل استاد و دانشجو - افزایش مشارکت دانشجویان - کاهش حجم کلاس‌ها
	نقد کارکرد صرفاً "تکمیلی" برخی دروس	- حذف واحدهای بی‌ارتباط و بی‌فایده - جلوگیری از تبدیل شدن دروس به صورت تشریفاتی - تأکید بر کارکرد آموزشی دروس
	افزایش کاربردی بودن محتوای درسی	ارتباط محتوا با رشته تحصیلی دانشجویان آموزش مهارت‌های مقید و کاربردی استفاده از منابع و مصادیق کاربردی

در تحلیل داده‌های کیفی در مصاحبه با دانشجویان، در مضمون اول تحت عنوان "به روزرسانی آموزشی" سه طبقه "بازنگری در برنامه‌های آموزشی"، "بازاندیشی روش‌های آموزشی"، "توسعه زیرساخت‌ها و امکانات آموزشی" شناسایی شد. به طور کلی اهمیت "بازنگری آموزشی" در نگاه

مشارکت‌کنندگان بسیار پررنگ است. برای نمونه مشارکت‌کننده شماره ۹ دانشجوی رشته بهداشت عمومی در این خصوص می‌گوید:
" باید بازنگری بشود. فکر کنم همان برنامه‌ای که ده سال پیش تدریس میشد، دارد هنوز هم تدریس می‌شود و نیاز به

معتقدند داشتن یک برنامه ی راهبردی، جهت تقویت تعامل آموزشی اهمیت بسیاری دارد. برای نمونه مشارکت کننده ی شماره ۶، دانشجوی رشته پزشکی بیان می‌دارد:

" با توجه به رویکرد دانشگاه ما، اگر رویکرد استاد در افزایش تعامل با دانشجو بود، کلاس های حضوری مفید تر بود."

دانشجوی رشته بهداشت عمومی مشارکت کننده شماره ۱۴ نیز میگوید:

" اگر یک سری واحدها اجباری باشند، خوب است. یک سری را هم می شود به صورت الکتیو مشخص کرد، یعنی هر کس که دوست داشت، اضافه تر بخواند."

نظر مشارکت کننده شماره ۱۳، دانشجوی رشته پزشکی چنین است:

" در رابطه بابرخی از دروس عمومی با این چیزایی که سرکلاس میگوین، نه چیزی به ما اضافه میکنه و نه به دردمون می‌خورن ولی باید یه تغییری در محتوای دروس ایجاد بشه که اون ارزشی که می‌خوان و مد نظرشونه بهش برسن."

فراگیران شرکت کننده اعتقاد داشتند روش های آموزشی نوین و فعال و روشهای مشارکتی باید جایگزین روشهای قدیمی تدریس مانند سخنرانی شوند. استفاده از فناوری های جدید و آموزش تلفیقی حضوری-از راه دور، همراه با فعالیتهای متنوع یادگیری، مورد انتظار بخش قابل توجهی از فراگیران بود.

بازنگری دارد تا مفیدتر و کاربردی تر بشود."

مشارکت کنندگان در پژوهش معتقد بودند توجه به نیازهای فراگیران و اساتید تعیین کننده است.

برای نمونه مشارکت کننده شماره ۲ از رشته داروسازی می‌گوید:

" باید این دروس را بازبینی کنند که چگونه ارتباط با نیازهای نسل جدید برقرار شود"

از دیدگاه فراگیران شرکت کننده، لازم است موارد تکراری و مطالبی که اهمیت کمتری دارند، حذف شوند.

در همین زمینه مصاحبه شونده شماره ۳ دانشجوی رشته پزشکی میگوید:

مشکل بزرگ ما اینه که اساتید یک مطلب را هرساله تکرار میکنند ولی با گوییش های متفاوت."

و دانشجوی رشته پرستاری، مشارکت کننده شماره ۱ بیان میکند:

" به نظر من حالت موازی مانندی وجود دارد. یعنی همان چیزهایی که در دبیرستان تدریس می شد، در دانشگاه هم هست. چیز بیشتری از دبیرستان ارائه نمی‌شود."

مضمون دوم "تمرکز بر یادگیری موثر و هدفمند" است. که با چهار مقوله "توجه به تنوع و تفاوت های فردی"، "تقویت مشارکت و تعامل در فرایند یاددهی-یادگیری"، "نقد کارکرد صرفاً تکمیلی برخی دروس"، "افزایش کاربردی بودن محتوای درسی" شناسایی شده است. مشارکت کنندگان در مطالعه

جدول شماره ۵ - تحلیل نهایی داده‌های حاصل از مصاحبه با اساتید و صاحب‌نظران

مضمون	طبقات	زیرطبقات
مشارکت و نیازسنجی از ذی نفعان	ضرورت محور قرار دادن نیازهای دانشجویان در طراحی دروس عمومی	بررسی نیازهای دانشجویان در زمینه مهارت‌های مورد نیاز در نظر گرفتن علایق و انتظارات دانشجویان
		طراحی محتوا بر اساس نیازسنجی از دانشجویان
	اهمیت گوش سپردن به صدای ذی‌نفعان آموزش عالی	لحاظ کردن نظرات اساتید و مدرسان در بازنگری‌ها
		مشورت با متخصصان حوزه‌های مختلف در تدوین محتوا
همگام‌سازی دروس عمومی با مهارت‌های کاربردی	همسوسازی محتوا و روش‌های آموزشی دروس عمومی با مهارت‌های مورد نیاز در عرصه شغلی	بازنگری محتوای دروس بر اساس نیازهای بازار کار
		به‌کارگیری روش‌های آموزشی مبتنی بر مهارت‌آموزی
		تدوین دروس جدید متناسب با مشاغل آینده
	پیشنهاد دروس نوین متناظر با نیازهای نسل جدید	پیشنهاد دروس جدید مانند بیوفورماتیک، مهارت‌های نرم و حذف دروس غیرضروری یا با محتوای تکراری
		افزایش سهم دروس مهارت محور و کاربردی

مضمون دوم با عنوان "همگام‌سازی دروس عمومی با مهارت‌های کاربردی" با دو طبقه "همسوسازی محتوا و روش‌های آموزشی دروس عمومی با مهارت‌های مورد نیاز در عرصه شغلی" و "دروس نوین متناظر با نیازهای نسل جدید" شناسایی می‌شود. در اینجا تاکید مشارکت کنندگان بر بازنگری دروس عمومی مبتنی بر نیازهای امروزی جوامع و همچنین مرتبط با نیازهای شغلی یادگیرندگان بود.

برای نمونه مشارکت کننده شماره ۷، استاد صاحب‌نظر در حوزه آموزش می‌گوید:

"به نظر من وجودشان می‌تواند خوب باشد، مشروط بر اینکه نوع ارائه این دروس را بتوانیم کاربردی بکنیم، چیزی باشد که با آینده شغلی دانشجویان ارتباط داشته باشد، آنها بتوانند از آن استفاده کنند."

در همین زمینه مشارکت کننده شماره ۱۶، استاد گروه

اولین مضمون استخراج شده مبتنی بر تحلیل مضمونی داده‌ها از مصاحبه‌های اساتید و صاحب‌نظران مفهوم "مشارکت و نیازسنجی از ذی نفعان" بود. این مضمون اشاره به در نظر گرفتن علایق و نیازهای اساتید دانشجویان داشته و خود شامل دو طبقه اصلی شامل "ضرورت محور قرار دادن نیازهای دانشجویان در طراحی دروس عمومی" و "اهمیت گوش سپردن به صدای ذی‌نفعان آموزش عالی" می‌شود.

مشارکت کننده شماره ۵، استاد گروه معارف در این خصوص می‌گوید:

"مثلاً استاد می‌تواند در ابتدای کلاس تاریخ اسلام بگوید: بچه‌ها من میخواهم راجع به تاریخ اسلام برایتان بگویم، یا یک بحث دیگری برایتان مطرح کنم، سوالات شما چیست؟ اتفاقاً یکی از روش‌های تدریس که نهاد رهبری در دانشگاهها هم روی آن تاکید دارد تدریس نیاز محور یا سوال محور است."

معارف معتقد است:

صحت و استحکام داده‌ها

جهت بررسی صحت و استحکام داده‌ها از چهار معیار گوبا و لینکلن (۱۲) استفاده شد. برای دستیابی به تایید پذیری، محقق یک رکورد کامل از (الف) داده‌های خام، (ب) اطلاعات اولیه ثبت شده و (ج) یادداشت‌ها و جزئیات فرآیند کدگذاری و تجزیه و تحلیل را ثبت و نگهداری نمود. لذا، فرآیندها و عملکردها و هرگونه تفسیر یا ادعای انجام شده در مطالعه، در تمام مراحل تحقیق به صورتی شفاف بیان شده‌اند. به منظور دستیابی به مفهوم اعتماد پذیری، روش و چگونگی رسیدن به نتایج به طور کامل شرح داده شده تا بررسی دقیق یکپارچگی نتایج و همچنین امکان تکرار مطالعه فراهم گردد. جهت استیفای معیار اعتبارپذیری، مشارکت طولانی مدت محقق در میدان، مشاهده مداوم، مرور به وسیله هم‌تایان و بررسی مجدد توسط مشارکت‌کنندگان انجام شده است.

نتایج مطالعه دلفی

برای حصول اطمینان از میزان توافق نظر شرکت‌کنندگان دلفی، از توزیع فراوانی استفاده شد. در توزیع فراوانی، وقتی حداقل ۷۰ درصد کل پاسخگویان، جواب یکسانی به یکی از گزینه‌های مورد سوال پژوهش بدهند، توافق نظر در مورد پاسخ به آن سوال حاصل شده است. عوامل موثر در اثربخشی آموزش دروس عمومی در برنامه‌های آموزشی علوم پزشکی و نتایج حاصل از توافق خبرگان در خصوص میزان تاثیرگذاری این عوامل و مولفه‌ها بر میانگین، انحراف معیار، ضریب توافق و شاخص اجماع حاصل از مرحله اول دلفی در جدول شماره ۶ آمده است.

" مباحث معارف باید باعث توسعه اندیشه‌ورزی و مجهز شدن دانشجویان به مهارت‌های تعقل ورزی بیشتر گردد نه صرفاً انباشت اطلاعات و محفوظات."

مشارکت‌کننده شماره ۱۱، استاد گروه تربیت بدنی نیز بیان میکند:

" بخش‌های عمومی مختلف، مهارت‌ها و فنون چگونگی مواجه شدن با مسائل اجتماعی مهم است. مهارت‌های زندگی خیلی مهم است. اینها کمکشان میکند که بتوانند در این فضا دوام بیاورند، چون فضای سختی است که ورزش هم یکی از آنهایی هست که میتواند در حل مسائل روحی- روانی هم کمکشان بکند."

و مشارکت‌کننده شماره ۱۵، استاد گروه معارف معتقد است:

" به نظر بنده وضعیت فعلی این دروس، با نیازهای امروز دانشجویان تناسب زیادی ندارد. اگر چه فرصتی است مغتنم برای مهارت‌افزایی‌های عمومی."

بطور کلی بازنگری محتوای دروس بر اساس نیازهای بازار کار، به‌کارگیری روش‌های آموزشی مبتنی بر مهارت‌آموزی و تدوین دروس جدید متناسب با مشاغل آینده، مهمترین نظرات اساتید شرکت‌کننده بود.

جدول شماره ۶ - تحلیل پرسشنامه مرحله اول دلفی

شاخص اجماع	ضریب توافق	انحراف معیار	میانگین	گویه‌ها
۱/۹۴	۱۰۰	۰/۲۵	۴/۹۴	بازنگری محتوا و سرفصل دروس
۱/۷۵	۱۰۰	۰/۴۴۷	۴/۷۵	تطبیق محتوا با نیازهای روز
۱/۵	۹۳/۷	۰/۶۲۹	۴/۴۴	حذف موارد تکراری و کم اهمیت
۱/۹۴	۱۰۰	۰/۲۵	۴/۹۴	به کارگیری روش های نوین و فعال تدریس
۱/۷۵	۱۰۰	۰/۴۴۷	۴/۷۵	جایگزینی روش های سخنرانی با روش های مشارکتی
۱/۳۲	۹۳/۷	۰/۷۹۳	۴/۳۲	استفاده از فناوری های نوین آموزشی
۱/۶۳	۱۰۰	۰/۵	۴/۶۳	تنوع بخشی به فعالیت های یادگیری دانشجویان
۱/۷۵	۱۰۰	۰/۴۴۷	۴/۷۵	بهبود امکانات فیزیکی کلاس ها
۱/۳۲	۸۷/۵	۰/۶۱۹	۴/۱۲	تجهیز کلاس ها به وسایل کمک آموزشی
۱/۶۳	۱۰۰	۰/۵	۴/۱۳	تقویت زیرساخت های الکترونیکی
۱/۱۹	۶۲/۵	۰/۹۵۷	۳/۸۷	در نظر گرفتن سطح زبان و دانش قبلی
۱/۳۲	۹۳/۷	۰/۷۹۳	۴/۳۲	توجه به علایق و سلاقی متفاوت
۱/۶۳	۱۰۰	۰/۵	۴/۶۳	انعطاف پذیری در ارزشیابی ها
۱/۷۵	۱۰۰	۰/۴۴۷	۴/۷۵	بهبود تعامل استاد و دانشجو
۱/۷۵	۱۰۰	۰/۴۴۷	۴/۷۵	افزایش مشارکت دانشجویان
۱/۶۳	۱۰۰	۰/۵	۴/۶۳	کاهش حجم کلاس ها
۱/۹۴	۱۰۰	۰/۲۵	۴/۹۴	حذف واحدهای بی ارتباط و بی فایده
۱/۷۵	۱۰۰	۰/۴۴۷	۴/۷۵	تأکید بر کارکرد آموزشی دروس
۱/۹۴	۱۰۰	۰/۲۵	۴/۹۴	جلوگیری از تبدیل شدن دروس به صورت تشریفاتی
۱/۶۳	۱۰۰	۰/۵	۴/۶۳	ارتباط محتوا با رشته تحصیلی دانشجویان
۱/۵	۹۳/۷	۰/۶۲۹	۴/۴۴	آموزش مهارت های مفید و کاربردی
۱/۵۶	۹۳/۷	۰/۶۳۲	۴/۵	استفاده از منابع و مصادیق کاربردی
۱/۳۲	۸۷/۵	۰/۶۱۹	۴/۱۲	بررسی نیازهای دانشجویان در زمینه مهارت های مورد نیاز
۱/۳۲	۸۷/۵	۱/۰۱	۴/۳۱	در نظر گرفتن علایق و انتظارات دانشجویان
۱/۹۴	۱۰۰	۰/۲۵	۴/۹۴	طراحی محتوا بر اساس نیازسنجی از دانشجویان
۱/۵۶	۹۳/۷	۰/۶۳۲	۴/۵	لحاظ کردن نظرات اساتید و مدرسان در بازنگری ها
۱/۶۳	۱۰۰	۰/۵	۴/۶۳	مشورت با متخصصان حوزه های مختلف در تدوین محتوا
۱/۱۹	۶۲/۵	۰/۹۵۷	۳/۸۷	بازنگری محتوای دروس بر اساس نیازهای بازار کار
۱/۶۳	۱۰۰	۰/۵	۴/۶۳	به کارگیری روش های آموزشی مبتنی بر مهارت آموزی
۱/۵۶	۹۳/۷	۰/۶۳۲	۴/۵	تدوین دروس جدید متناسب با مشاغل آینده
۱/۵	۹۳/۷	۰/۵۴۴	۴/۱۹	پیشنهاد دروس جدید مانند بیوانفورماتیک، مهارت های نرم و ..
۱/۹۴	۱۰۰	۰/۲۵	۴/۹۴	حذف دروس غیر ضروری یا با محتوای تکراری
۱/۵۶	۹۳/۷	۰/۶۳۲	۴/۵	افزایش سهم دروس مهارت محور و کاربردی

به این که ضریب توافق متغیرهای "بازنگری محتوای دروس بر اساس نیازهای بازار کار" و "در نظر گرفتن سطح زبان و دانش قبلی" کمتر از ۷۰ درصد و میانگین آن‌ها نیز کمتر از ۴ بود، این دو متغیر برای مرحله بعدی حذف شد. نتایج دلفی مرحله دوم در جدول شماره ۷ آمده است.

بر اساس جدول شماره ۶؛ در مرحله اول دلفی و در میان مولفه‌های تاثیرگذار، متغیرهای بازنگری محتوا و سرفصل دروس، حذف دروس غیرضروری یا با محتوای تکراری، حذف واحدهای بی‌ارتباط و بی‌فایده و طراحی محتوا بر اساس نیازسنجی از دانشجویان با میانگین ۴/۹۴ و شاخص اجماع ۱/۹۴ دارای بیشترین میانگین و شاخص اجماع است. با توجه

جدول شماره ۷ - تحلیل پرسشنامه مرحله دوم دلفی

گویه‌ها	میانگین	انحراف معیار	ضریب توافق	شاخص اجماع
بازنگری محتوا و سرفصل دروس	۴/۶۷	۰/۶۱۷	۹۳/۳	۱/۷۳
تطبیق محتوا با نیازهای روز	۴/۶۰	۰/۷۳۷	۸۶/۶	۱/۷۳
حذف موارد تکراری و کم اهمیت	۴/۵۳	۰/۵۱۶	۱۰۰	۱/۵۳
به کارگیری روش‌های نوین و فعال تدریس	۴/۳۳	۰/۶۱۷	۹۳/۳	۱/۴
جایگزینی روش‌های سخنرانی با روش‌های مشارکتی	۴/۶۷	۰/۶۱۷	۹۳/۳	۱/۷۳
استفاده از فناوری‌های نوین آموزشی	۴/۸۰	۰/۴۱۴	۱۰۰	۱/۸
تنوع بخشی به فعالیت‌های یادگیری دانشجویان	۴/۶۳	۰/۵	۱۰۰	۱/۶۳
بهبود امکانات فیزیکی کلاس‌ها	۴/۴۵	۰/۵۲۲	۱۰۰	۱/۴۵
تجهیز کلاس‌ها به وسایل کمک آموزشی	۴/۶۳	۰/۵	۱۰۰	۱/۶۳
تقویت زیرساخت‌های الکترونیکی	۴/۵	۰/۶۳۲	۹۳/۷	۱/۵۶
توجه به علایق و سلاقی متفاوت	۴/۱۹	۰/۵۴۴	۹۳/۷	۱/۵
انعطاف‌پذیری در ارزشیابی‌ها	۴/۸۰	۰/۴۱۴	۱۰۰	۱/۸
بهبود تعامل استاد و دانشجو	۴/۱۸	۰/۶۰۳	۹۰/۹	۱/۳۸
افزایش مشارکت دانشجویان	۴/۵۵	۰/۵۲۲	۱۰۰	۱/۵۵
کاهش حجم کلاس‌ها	۴/۸۰	۰/۴۱۴	۱۰۰	۱/۸
حذف واحدهای بی‌ارتباط و بی‌فایده	۴/۸۰	۰/۴۱۴	۱۰۰	۱/۸
تأکید بر کارکرد آموزشی دروس	۴/۶۳	۰/۵	۱۰۰	۱/۶۳
جلوگیری از تبدیل شدن دروس به صورت تشریفاتی	۴/۴۴	۰/۶۲۹	۹۳/۷	۱/۵
ارتباط محتوا با رشته تحصیلی دانشجویان	۴/۵	۰/۶۳۲	۹۳/۷	۱/۵۶
آموزش مهارت‌های مفید و کاربردی	۴/۱۲	۰/۶۱۹	۸۷/۵	۱/۳۲
استفاده از منابع و مصادیق کاربردی	۴/۳۱	۱/۰۱	۸۷/۵	۱/۳۲
بررسی نیازهای دانشجویان در زمینه مهارت‌های مورد نیاز	۴/۰۷	۰/۸۳۱	۹۰/۹	۱/۳۸
در نظر گرفتن علایق و انتظارات دانشجویان	۴/۸۰	۰/۴۱۴	۱۰۰	۱/۸
طراحی محتوا بر اساس نیازسنجی از دانشجویان	۴/۸۰	۰/۴۱۴	۱۰۰	۱/۸

شاخص اجماع	ضریب توافق	انحراف معیار	میانگین	گویه‌ها
۱/۸	۱۰۰	۰/۴۱۴	۴/۸۰	لحاظ کردن نظرات اساتید و مدرسان در بازنگری‌ها
۱/۳۲	۸۷/۵	۰/۶۱۹	۴/۱۲	مشورت با متخصصان حوزه‌های مختلف در تدوین محتوا
۱/۸	۱۰۰	۰/۴۱۴	۴/۸۰	به‌کارگیری روش‌های آموزشی مبتنی بر مهارت آموزی
۱/۶۳	۱۰۰	۰/۵	۴/۶۳	تدوین دروس جدید متناسب با مشاغل آینده
۱/۳۲	۸۷/۵	۰/۶۱۹	۴/۱۲	پیشنهاد دروس جدید مانند بیوانفورماتیک، مهارت‌های نرم و ..
۱/۸	۱۰۰	۰/۴۱۴	۴/۸۰	حذف دروس غیرضروری یا با محتوای تکراری
۱/۸	۱۰۰	۰/۴۱۴	۴/۸۰	افزایش سهم دروس مهارت محور و کاربردی

با مهارت‌های عمومی مورد نیاز دانش‌آموختگان در شرایط حال و آینده پیش رو، ارتقا شیوه‌های آموزشی و اثر بخشی دروس عمومی برای تحقق اهداف آموزشی و کسب صلاحیت‌های مورد انتظار از دانش‌آموختگان بوده است.

برنامه های آموزشی مجموعه ای از دروس هماهنگ و منسجم و به هم وابسته در یک رشته هستند که فراگیران با آموختن این دروس در چهار چوب نظام معین دوره تحصیلی، به دانش و توانمندی در حیطه های خاصی دست می یابند. در بسیاری از دانشگاه‌های دنیا، به غیر از دروس تخصصی مرتبط با حرفه و جایگاه شغلی فرد در آینده، الزاماتی برای گذراندن دوره هایی از آموزش‌های عمومی برای کسب طیفی از مهارت‌های مختلف توسط دانشجویان وجود دارد. این مهارت‌های شامل مهارت تفکر منطقی و تحلیلی، آشنایی با تاریخ، جامعه و فرهنگ مردم، برقراری ارتباطات مناسب از رهگذر استدلال صحیح و منطقی، توان حل مسئله در مواجهه با مشکلات و رخدادهای در حال تغییر جامعه، درک فناوری های نوظهور و ترکیب اطلاعات قدیمی با دیدگاه‌های جدید و مهارت‌های متنوع دیگر می‌باشد (۵). به موازات تحولات و تغییرات حاصله در علوم و جوامع مختلف، این مهارت‌ها نیز تغییر یافته و لذا لازم است با

طبق جدول شماره ۷، در مرحله دوم دلفی و در میان مولفه‌های تاثیرگذار، همه مولفه‌ها دارای میانگین بالای ۴ و مورد تایید بودند. در این مرحله، متغیرهای انعطاف‌پذیری در ارزشیابی‌ها، کاهش حجم کلاس‌ها، حذف دروس غیرضروری یا با محتوای تکراری، در نظر گرفتن علایق و انتظارات دانشجویان، طراحی محتوا بر اساس نیازسنجی از دانشجویان، لحاظ کردن نظرات اساتید و مدرسان در بازنگری‌ها، به‌کارگیری روش‌های آموزشی مبتنی بر مهارت آموزی، افزایش سهم دروس مهارت محور و کاربردی و استفاده از فناوری‌های نوین آموزشی با میانگین ۴/۸۰ و شاخص اجماع ۱/۸، دارای بالاترین میانگین و شاخص اجماع بودند.

بحث و نتیجه گیری

هدف از مطالعه حاضر، بررسی وضعیت دروس عمومی در برنامه های آموزش پزشکی، شناسایی عوامل و چالش‌های تاثیر گذار بر اثربخشی آموزشی و میزان تحقق اهداف دروس مذکور در برنامه های آموزشی و ارائه پیشنهادات و راهکارهایی به سیاست‌گزاران و برنامه‌ریزان حوزه آموزش عالی نظام سلامت برای بازنگری و بهبود وضعیت دروس عمومی بوده است. این اهداف در راستای توانمندسازی، افزایش نقاط قوت و تطابق آن

بازبینی مستمر برنامه های آموزشی، تمامی اجزا اعم از دروس تخصصی، عمومی و فرایندهای یاددهی-یادگیری و ارزشیابی نیز به روز رسانی شوند. در بین عناوین دروس عمومی موجود در برنامه های آموزشی جهان عناوینی چون ادبیات زبان مادری، زبان خارجی، تربیت بدنی، تاریخ، اخلاق و معنویت، انسان شناسی مشابه عناوین این دروس در کشور ما میباشد (۱۳). ویژگیهای ایدئولوژیک برگرفته از نظام جمهوری اسلامی ایران، انقلاب اسلامی ایران، جنگ ۸ ساله و دفاع مقدس و ویژگیهای فرهنگی و جامعه شناختی کشور ما موجب شده است تا آموزشهای مربوط به این بخش سهم بیشتری را در بین دروس عمومی داشته باشند. نتایج این مطالعه نشان داد که محتوای آموزشی و شیوه های آموزش دروس عمومی در دانشگاههای کشور هم از نگاه فراگیران و اساتید این دروس و هم از نظر سیاستگذاران، برنامه ریزان و مسئولان حوزه آموزش نیازمند بازنگری و به روز رسانی است. این بازنگری لازم است در ابعاد مختلف اعم از محتوای آموزشی و سرفصلها، شیوه های آموزش و روشهای ارزشیابی و منابع آموزشی دروس عمومی صورت پذیرد. مهارت محوری، کاربردی شدن آموزش، توجه به نیاز فراگیران و مشارکت ذینفعان از دیگر محورهای مورد تاکید بوده است. در فرایند بازنگری، نخستین گام نگاهی دوباره به اهداف آموزشی و تعیین اهداف عملکردی و رفتاری مرتبط با هر یک از دروس عمومی است که لزوماً هم بایستی در راستای نیاز فراگیران تعریف شوند عدم شناسایی دقیق و درست نیازها موجب هدر رفت وقت و منابع، ایجاد سرخوردگی و بی علاقه‌گی در فراگیران و عدم تحقق اهداف میگردد. بی شک برای نیل به اهداف، نیازمند وجود بستر و محیط آموزشی مناسب، معلم و متعلم آگاه، واجد صلاحیت و شایسته و نیز محتوی و ابزار

آموزشی مفید و موثر نیز هستیم.

نتایج مطالعه حاضر حاکی از آن است که در مورد برخی از دروس عمومی، با شیوه های کنونی اهداف آموزشی مربوطه تحقق چندانی نیافته است. مطالعات انجام شده در خصوص اثر بخشی دروس عمومی در برنامه های آموزشی کشور بسیار اندک است. مطالعات چندی در خصوص دروس گروه معارف انجام شده است. در مطالعه شمسایی و همکاران در سال ۱۳۹۷ علیرغم برداشت مثبت دانشجویان از محیط آموزشی دروس معارف، اصلاح اساسی در بعد اجتماعی و توانایی علمی دانشجویان و اساتید مورد تاکید قرار گرفته است. (۱۴). عدم دستیابی به اهداف مورد انتظار در مورد دروس معارف اسلامی دانشجویان دختر مقطع کارشناسی دانشگاه تهران نیز در مطالعه قاسمپور و همکارانش گزارش شده است (۱۰).

در مطالعه جامع انجام شده توسط دکتر حیدر زاده و همکارانشان در سال ۱۴۰۰ در طرح ملی باز تنظیم سرفصلهای دروس معارف اسلامی که به سفارش نهاد مقام معظم رهبری در دانشگاهها انجام گرفت، پژوهشگران به بررسی دیدگاههای ۲۱۰۸۲ نفر شامل دانشجویان مقطع کارشناسی و اساتید مدرس دروس گروه معارف اسلامی از دانشگاههای مناطق ۹ گانه کشور اعم از آزاد و دولتی در رابطه با وضعیت دروس معارف اسلامی و محتوای دروس پرداختند. ۵٪ از کل شرکت کنندگان از رشته های علوم پزشکی و محل خدمت ۸/۶ درصد از اساتید شرکت کننده از دانشگاههای علوم پزشکی بود. بر اساس نتایج بطور کلی ۳۷/۵ درصد از اساتید شرکت کننده دروس معارف را ضروری دانسته و درس اخلاق اسلامی، تاریخ اسلام و معارف اسلامی بیشترین ضرورت و درس تاریخ تمدن و فرهنگ اسلامی کمترین ضرورت را داشته است. بر اساس

نتایج مطالعه حاضر نیز انتظارات فراگیران و اساتید را در خصوص مشارکت خبرگان تخصصی و ذینفعان در بازنگری، لزوم حذف موارد تکراری و مطالب با اهمیت کمتری، داشتن یک برنامه‌ی راهبردی، جهت تقویت تعامل آموزشی استاد و دانشجو و تاکید مشارکت کنندگان را بر بازنگری دروس عمومی مبتنی بر نیازهای امروزی جوامع و همچنین مرتبط با نیازهای شغلی یادگیرندگان نشان می‌دهد. امری که تفاوت‌های آموزشی را رقم می‌زند و دستاوردهای یادگیری را برای فراگیران می‌سازد.

امروزه، در عصر دیجیتال مدرن، سواد اطلاعاتی و رسانه‌های - تفکر انتقادی، مبتنی بر مسئله، کار گروهی و دانش فنی لازم است تا فرد مورد توجه قرار گیرد و به همین دلیل آموزش این مهارت‌ها همراه با انتقال دانش با کیفیت بالا و همچنین یک نظام ارزشی مناسب برای هر نظام آموزشی بسیار مهم است. برنامه‌های آموزشی نظام سلامت به گونه‌ای طراحی شده است که دانش‌آموختگان را برای ارائه خدمات تخصصی مختلف در نظام سلامت تربیت میکند. ویژگیهای حوزه سلامت و ارائه خدمات به بیمار به گونه‌ای است که خدمت‌دهنده لازم است از مهارتهای عمومی خاصی برخوردار باشد. فراگیران حوزه علوم پزشکی انتظار دارند تا با توجه به اقتضات حرفه‌ای خود و حضور اجتماعی در نظام ارائه خدمات به بیماران، آموزش‌های مربوط به کسب مهارتهای نرم و متناسبی را در دوره تحصیلی خود دریافت نمایند. نتایج این مطالعه حاکی از آن است که دروس عمومی تعریف شده در شورای عالی برنامه ریزی علوم پزشکی الزامی برای کلیه مقاطع تحصیلی غیر تحصیلات تکمیلی رشته‌های علوم پزشکی (۷) پاسخگوی تمامی این نیازها و انتظارات نبوده است و لذا نیاز به آسیب شناسی و اصلاح

رشته تحصیلی، دانشجویان رشته‌های علوم دینی (۴۴/۷) درصد، علوم انسانی (۲۲/۵)، کشاورزی (۲۱/۳)، فنی مهندسی (۱۷/۵)، هنر (۱۱/۷)، دانشجویان علوم پزشکی به میزان ۱۹/۷٪ این دروس را ضروری ارزیابی نموده‌اند. ۳۶/۵ درصد از کل دانشجویان از تسلط اساتید بر مفاهیم دروس رضایت داشته و مجموعاً ۳۴/۵ درصد از دانشجویان گفته‌اند مباحث دروس معارف اسلامی با دغدغه‌ها و نیازهای دانشجویان آنان تناسبی ندارد. با تکیه بر نتایج این طرح، و بازنگری انجام شده طرح تحول کوتاه مدت دروس معارف از سال ۱۴۰۱ به اجرا در آمده است (۱۵). در مطالعه خانم عارفی و همکاران در سال ۱۳۸۷ نیز از نگاه دانشجویان مقطع کارشناسی و اساتید دانشگاه شهید بهشتی، وجود دروس عمومی در برنامه‌های آموزشی ضرورت دارد. دروس زبان خارجی و درس تنظیم خانواده دارای بیشترین ضرورت و دروس معارف اسلامی و همچنین درس ادبیات (صرفاً از دیدگاه اساتید) دارای کمترین ضرورت بوده است. پژوهشگران راهکارهای موضوعی-محتوایی را در مقایسه با راهکارهای انگیزشی-ساختاری برای بهبود وضعیت آموزش عالی در اولویت دانسته‌اند (۱۶).

به نظر میرسد عوامل مختلفی از قبیل عدم بازبینی موضوعی-محتوایی در سالیان طولانی، کم توجهی به مهارتهای نرم و توانمندی‌های مورد نیاز فراگیران در گذر زمان و به ویژه در مواجهه با عصر دیجیتال مدرن، عدم وجود سیستم نظارتی بر محتوای آموزش ارائه شده و منابع آموزشی مورد استفاده در دانشگاه‌ها و نیز عدم دریافت بازخوردهای مستمر از سوی ذینفعان از دلایل عدم توفیق در تحقق اهداف آموزشی مربوط به دروس عمومی باشد.

چنانکه گفته شد در روند بازنگری، مشارکت ذینفعان، دریافت بازخوردها و لحاظ نمودن تنوع علائق، گرایشات و استعدادهای فردی در دروس عمومی نیز بایستی مد نظر قرار گیرد. ارزشیابی دانش پایه و توانمندی های فردی فراگیران و سطح بندی در دروسی مانند زبان انگلیسی و تربیت بدنی کمک میکند تا فراگیران با علاقه بیشتری در کلاسها حضور یافته و بهره بالاتر ببرند. تمرکز بر یادگیری موثر و آموزش کاربردی، استفاده از روشها، فناوری و ابزارهای جدید آموزشی همراه با افزایش تعامل استاد و دانشجو به تحقق اهداف آموزشی دروس عمومی کمک میکند.

باید توجه داشت به دلیل نبود تکیه گاه فلسفی منسجم و نظریه های علمی متناسب با آموزش از دور و به خصوص آموزش الکترونیکی و برخط، فناوری بر آموزش و یادگیری از دور غلبه نموده است. در وضعیت مطلوب، لازم است که فناوری نقش کمکی و تسهیل کننده ای را در یادگیری ایفا کند.

در مجموع میتوان گفت به دلیل رشد شتابان فناوری های نوین در دهه اخیر و تغییر سطح و نوع دانش و مهارتهای عمومی مورد نیاز دانش اموختگان برای ایفای نقش در محیط ارائه خدمات و جایگاههای شغلی جدید، برفراری ارتباط موثر و حضور فعال در عرصه های مختلف اجتماعی، ضروری است دروس عمومی تعریف شده در برنامه های آموزش عالی حوزه سلامت مورد بازبینی قرار گیرد. شناسایی دانش و مهارتهای عمومی مورد نیاز دانش آموختگان در عصر پیش رو، و استفاده از مشارکت مامی ذی نفعان و متخصصان حوزه های مرتبط، برای بازنگری در موضوع، محتوا، شیوه آموزش، ابزارهای آموزشی و روش ارزشیابی توصیه میگردد.

دارد. دروسی مانند بیوانفورماتیک، جامعه شناسی، روانشناسی فردی و اجتماعی، فلسفه پزشکی، تاریخ پزشکی، اصول کلی مدیریت مالی، سواد رسانه و فضای مجازی، هوش مصنوعی و ابعاد آن در حوزه سلامت از جمله مواردی بود که شرکت کنندگان انتظار داشتند در فرایند بازنگری دروس عمومی مد نظر برنامه ریزان حوزه آموزش علوم پزشکی قرار گیرد.

بر اساس نتایج مطالعه، میانگین و شاخص بالای اجماع صاحب نظران بر افزایش سهم دروس مهارت محور و کاربردی، به کار گیری روش های آموزشی مبتنی بر مهارت آموزی، آموزش مهارتهای مفید و کاربردی و بررسی نیازهای دانشجویان به مهارت های مورد نیاز، حکایت از کم رنگ بودن رویکرد تلفیق دانش و مهارت در دروس عمومی موجود در برنامه های آموزشی علوم پزشکی دارد که نیازمند بازنگری است. نیاز به مهارت آموزی فراگیران و ضرورت توجه به آن در مطالعه اکبری در سال ۱۳۹۶ نیز ذکر شده است. بررسی دیدگاهها و انتظارات دانشجویان کارشناسی ارشد رشته های مامایی، پرستاری و اطاق عمل و نیز اساتید این رشته ها در دانشگاه علوم پزشکی اصفهان در مطالعه اکبری، حاکی از انتظارات آموزشی متنوع و نیاز مبرم دانشجویان به مهارتهای نرم شامل مهارتهای فردی، معنوی، بهداشتی، آموزشی-تحصیلی، حرفه ای، عاطفی و ارتباطی بوده و پژوهشگر آن توصیه نموده اند تا با همکاری مشترک و هم فکری مداوم دانشجویان، فارغ التحصیلان، شاغلین، اساتید دانشگاهی، والدین و سیاست گزاران این امر در آموزش پرورش، آموزش عالی و مراکز استخدامی، برنامه آموزشی این رشته ها به نحوی بازنگری و اصلاح گردد که محتوای دروس پاسخگوی نیازهای همه جانبه فراگیران باشد (۱۷).

تقدیر و تشکر

نویسندگان بر خود لازم می‌دانند از خانم سارا هادیان برای تهیه و ارسال پرسشنامه آنلاین و خانم دکتر فاطمه عباس‌زاده برای تهیه نمودارها و آنالیز آماری تشکر و قدردانی نمایند. همچنین از کلیه دانشجویان، اساتید دروس عمومی و مسئولان و صاحبان‌طران حوزه آموزش علوم پزشکی که با انجام مصاحبه و تکمیل پرسشنامه‌ها ما را از دیدگاه‌ها و نقطه‌نظرات خود بهره‌مند ساختند، صمیمانه تشکر و قدردانی می‌نمائیم.

تضاد منافع

نویسندگان فقدان هر گونه تعارض منافع را در این پژوهش اعلام می‌نمایند. این طرح پژوهشی با شماره قرارداد ۸۳۴۸ به تصویب شورای علمی فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران رسیده و دارای کد اخلاق در پژوهش به شماره IR.AMS.REC.1402.008 می‌باشد.

منابع

1. Wartman, S. A. The empirical challenge of 21st-century medical education. *Acad. Med.* 2019, 94, 1412–1415. doi: 10.1097/ACM.0000000000002866
2. Amini M, Koujori J, Mahbudi A, Lotfi F, Seghatoleslam A, Karimian Z, et al. Implementation and evolution of the horizontal integration at shiraz medical school. *Journal of Advances in Medical Education & Professionalism.* 2013;1(1):21-7.
3. Gerivani A., Sadeghi T., Karimi Moonaghi H., Zendedel A. Development and improvement of current general medical education program of Mashhad University of Medical Sciences. *Mashhad J Med. Sch.* 2020, 10.22038/MJMS.2020.17167
4. Ahmadipour H., Zahedi MJ, Arabzadeh SAM. The Effect of Early Clinical Exposure on the Second-semester Medical Students' Attitude toward Medical Profession. *Strides in Development of Medical Education.* 2012;8(2):182-8
5. Nelson Laird T. F., Niskodé-Dossett A. S. and Kuh G. D.. What General Education Courses Contribute to Essential Learning Outcomes? *J Gen. Edu.* .Vol. 58, No. 2 (2009), pp. 65-84.
6. Fetro JV, Rhodes DL, Hey DW. Perceived Personal and Social Competence: Development of Valid and Reliable Measures. *Health Educator.* 2010;42(1):19-26.
7. Regulations for associate, continuous, discontinuous, and bachelor degrees. Resolution of the 26th session of the Supreme Planning Council, Ministry of Health and Medical Education, Deputy of Education, and Supreme Council for Medical Sciences Planning dated June 19, 2004.
8. Regulations of goals and topics of the course to familiarize with the culture and values of the holy defense for medical resolution. Resolution of the 218th Session of the Deputy Commission of Supreme Planning Council: Ministry of Health and Medical Education, Deputy of Education, Supreme Council for Medical Sciences Planning dated August 15, 2021.
9. Shahidi F, Saqeb MM, Amini M, Avand A, Dowlatkhah HR. Qualitative evaluation of general practitioner training program as viewed by graduates from Shiraz, Fasa and Jahrom Medical Universities. *Journal of advances in medical education & professionalism.* 2015;3(3):142
10. Ghasempour Er., Ghasempour El., Malekipour A. Studying the implemented and obtained curriculum of general courses of Islamic education in higher education with an emphasis on the mixed method. *Quarterly in Qualitative research in curriculum Allameh Tabatabaei's university.* 2018, 2(6): 89-112.
11. Braun V, Clarke V. Thematic analysis. In: Cooper H, editor. *APA handbook of research methods in psychology.* 2012, 2, research.
12. Lincoln YS, Guba EG. *Naturalistic inquiry.* Sage; 1985.
13. Warner D. B. & Koeppl k. General education requirements: A comparative analysis. *J Gen. Edu.* 2009, 58(4):241-258.
14. Shamsaei M., Mahmoudi A., Mahmoudi F. A survey of the level of satisfaction of Shiraz University of Medical Sciences students with Islamic education courses (Islamic revolution, Islamic history, and Islamic ethics____). *J Epistemol. Stud. in Islamic Univ.* 2018, 22(2):261-70
15. Heydarzade A., Eisazadeh N., Panahi Azad H., Faraji A., Mirmahdi SA.H. Solemaniyeh M., et al. The national project for revising the syllabuses of the Islamic educational courses in Iranian universities. (Short-term transformation plan). Supreme Leader's Representation Institution in Iranian Universities. March 2021.
16. Arefi M., Gharemani M., Rezaeizadeh M.

Necessity and solutions to improve the general courses of the bachelor's degree programs from the point of view of students and faculty members of Shahid Beheshti University. Quarterly course study programs. 2008, 3(10): 94-129.

17. Akbari Z. et al. The necessity for preparing

and implementation of soft skills and general courses for paramedical students into their educational curriculums. Journal of Medical education and development (Yazd Med. Univ.), 2018 , 13(2) :114-139

Zooming in on Factors Influencing the Effectiveness of Teaching General Courses in the Medical Curriculum in the Islamic Republic of Iran

Masoumeh Jorjani^{*1}, Mitra Amini², Noushin Kohan³, Samad Sajjadi⁴, Nikzad Eisazadeh⁵, Amin Habibi³, Maryam Sohanaki⁶, Pouria Kanani⁷, Reza Mortazavi⁸

1. Department of Pharmacology, School of Medicine, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, IRAN.
2. Department of Community Medicine, School of Medicine & Clinical Education Research Center, Shiraz University of Medical Sciences, Tehran, IRAN.
3. Department of Medical Education, Smart University of Medical Sciences, Tehran, IRAN.
4. Department of Foreign Languages Education, School of Allied Medical Sciences, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, IRAN.
5. Department of Islamic Education, Research Center of Quran, Hadith and Medicine, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, IRAN.
6. MSc in Medical Education, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, IRAN.
7. Medical Student, School of Medicine, Shahid Beheshti University of Medical Sciences, Tehran, IRAN.
8. Expert of Supreme Medical Planning Council., Ministry of Health and Medical Education, Tehran, IRAN.

Received: 06 January 2024

Accepted: 08 January 2024

Published: 09 January 2024

*Corresponding Author

Masoumeh Jorjani

Address: Department of Pharmacology
Faculty of Medicine Shahid Beheshti
University of Medical Sciences Velenjak,
Tehran, Iran.

Postal Code : 19615-1179

Tel: 98 21 22 43 99 69

Email: msjorjani@sbmu.ac.ir

Citation to this article:

Jorjani M, Amini M, Kohan N, Sajjadi S, Eisazadeh N, Habini A, Sohanaki M, Kanani P, Mortazavi R. Zooming in on factors influencing the effectiveness of teaching general courses in the medical curriculum in the Islamic Republic of Iran. *Iranian Journal of Medical Ethics and History of Medicine. Supplement of Implementation of Research Projects of Medical Ethics and Medical Education Groups of Academy of Medical Sciences of I.R.Iran 2024; 16: Article number: 6.*

Abstract

General courses can effectively empower students and enhance their professional and social personality, and it is essential to continuously evaluate the effectiveness, status, and updating of these courses. Accordingly, the present study aimed to investigate the factors influencing the effectiveness of teaching general courses in the medical curriculum in Iran. The study involved both qualitative and quantitative phases. After conducting semi-structured interviews with experts, medical students, and professors of general courses, and using Braun and Clarke's thematic analysis method, 528 codes were extracted and classified into 4 themes, 11 categories, and 33 subcategories. The main themes included updating the curriculum, focusing on effective and purposeful learning, collaboration and needs assessment of the stakeholders, and linking general courses with practical skills. Based on the results of the qualitative phase, a model for the effective teaching of general courses was developed using Delphi method with subject matter experts, and the validity of the model was confirmed with a two-round validation process. Removing unnecessary courses or those with repetitive content, designing needs-oriented content, involving experts in course revisions, using skill-based education methods, increasing skill-based and practical courses, flexibility in evaluation, and utilizing new educational technologies indicated the highest mean and consensus index. The results showed the necessity of evolving the traditional education system, rethinking, revising the topics and content, focusing on skills based on new needs, promoting evaluation models, and utilizing modern tools and technologies in teaching general courses.

Keywords: General courses, Curriculum, Medical sciences, Skills and capabilities, Foresight.

